

Alcătuirea oraşului (străzi¹ și case)

Observații făcute pe plan. În jurul răspântiei de drumuri ce taie Lunca Dâmboviței în punctul central al regiunii mijlocii din Câmpia Munteniei, s-a așezat rețeaua de străzi a Bucureștilor. Închizând în ea ochiuri neregulate de mărime neegală, se întinde pe aproape toată aria cuprinsă în actualul poligon al orașului (5.600 ha). Mai alungită în colțurile de nord-est (Moara Assan), nord-vest (Gara de Nord) și sud-vest (Gara Filaret) și turtită spre sud-est (Abatorul), e foarte deasă la centru, ca și în câteva puncte din restul orașului; spre periferie, se rarește însă (cu excepția colțurilor pomenite), rămânând în unele părți spații mari de loc neclădit între străzi și raza orașului, iar în altele ajungând doar drumurile principale până la latura poligonului. La centru și în toate punctele unde apar mai întreșesute, străzile sunt strâmbe și mai strâmte. Deși aliniate cele mai multe, ele se deosebesc ușor de cele trase ulterior alături sau peste ele. Cu cât te apropii de periferie crește numărul străzilor drepte și ceva mai largi, iar dincolo de brâul șoselelor (Ștefan cel Mare, Basarab) regularitatea locală a liniei străzilor este aproape de tot respectată. Nu se poate însă deosebi nici aici un plan general de aliniere, consecvent urmărit pe toată periferia, așa că apare ușor de văzut

¹ Pentru străzi, Căile Victoriei, Moșilor, Călărași, Șerban Vodă, Rahovei și Plevnei. Acestea sunt cele mai însemnate, aproape toate – cele mai vechi.

² De pildă, cartierele Moara Assan, Tonola, Floreasca, Blanc etc.

posterioritatea peticelor de străzi nou-adăugate².

Neregularitatea rețelei apărând de sub îndreptările administrației comunale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea e întreruptă însă de vechile drumuri radiale și de cele circulare. Ele răspund unor nevoi imediate, aceleași în toate orașele sau târgurile care au o suprafață liberă de întindere. Pe un plan al Bucureștilor se văd o sumă de străzi radiale, între care se pot cunoaște ușor cele mai însemnate și cele mai vechi, după legătura lor cu diferitele regiuni ale țării. De la periferie până la centru se disting, mai întrerupte sau mai continue, drumurile circulare care fac legătura între cele radiale. Acestea stau în mai strânsă legătură, se pare, și cu vechile hotare ale târgului¹.

Mai este ceva care atrage atenția, după întinderea și forma rețelei de drumuri – nomenclatura lor. Desigur, nu poate fi vorba de nomenclatura administrației moderne, aceasta fiind mai totdeauna dispregiutoare de timp și loc, ci de aceea în care mai trăiește încă vremea trecută și înfățișarea de odinioară a locurilor. De aceea și trebuie să fim foarte circumspecți când folosim numele străzilor. Cel mai bogat material în acest sens ni-l dau centrul și părțile nordice, nord-estice și răsăritene ale orașului. Cele de la centru stau în legătură (foarte multe) cu vechile ocupații, cu trecutul negustoresc², câteva cu viața politică și boierească de aici³, cu așezări etnice⁴ sau cu elemente

¹ E mult mai ușor să se facă aceste observații pe planul Borroczyn (1852). Cele mai lămurite străzi circulare sunt străzile Traian și Romană (astăzi Mihai Eminescu n. ed.) și șoselele periferice Ștefan cel Mare, Basarab etc. Acestea din urmă au fost hotar Bucureștilor până la 1895; Strada Traian păstrează încă pe alocuri urmele șanțului de împrejmuire (P.S.S. Arhiereul Calist Botoșăneanu, *Biserica Delea Nouă*, pag. 5 și 112); Strada Romană pare a fi jucat același rol, dacă ținem seamă de gropile de nisip astupate imediat la nord de ea.

² Străzile Blănari, Băcani, Covaci, Gabroveni, Cavafi, Potcovari, Scaune, Negustori etc.

³ Străzile Doamnei, Brezoianu, Batiște, Cernica (azi D. Stăniloie n. ed.), Bulevardul Domniței (azi Hristo Botev n. ed.) etc.

⁴ Străzile Bărăția, Luterană, Armenească, Israelită, Spaniolă, Sinagoga, Mămulari etc.

⁵ Izvor, Puțu cu apă rece, Sălciilor, Fântâniei, Gârlița, Între gârle etc.

geografice locale⁵; cele dinspre margini, cu ocupații care arată o mai strânsă legătură de pământ¹, sau cu viața locală, în care s-a distins cutare preot, negustor ori boier.

Urmărind acum – pe un plan de 1:5.000 – suprafața clădită, observăm următoarele:

Spații mari goale între raza orașului și străzi. Doar în trei locuri casele ajung până la linia de centură: de-a lungul Căii Moșilor, unde orașul se întinde până la apa Colentinei; de-a lungul Căilor Plevnei, Griviței și Șoselei Filantropiei (azi Ion Mihalache, n. ed.), unde se adaugă, dincolo de rază, satele Grivița, Bucureștii Noi și Principele Carol; în fine, de-a lungul Căii Rahovei, care duce și la satul Bragadiru.

În oraș, dincoace de linia clădită, suprafețe mari rămase neacoperite de case, așa că rămân, în unele locuri, mahalale aproape despărțite de restul orașului.

În afară de grădini și curți, sunt mari locuri virane spre apus (aproape toată terasa și lunca între Opler și Cotroceni), spre nord-vest (de pildă, locul rezervat clădirii Gării Centrale), spre răsărit (spațiul între Calea Raion, Șoseaua Vitan și mahalaua Izvor).

Descresșterea curților în raport cu desimea străzilor. În unele părți din centru, ca și de-a lungul unora dintre marile drumuri, curțile au dispărut aproape cu totul.

Crește suprafața ocupată de fiecare casă în parte, spre centru, de-a lungul celor mai însemnate artere de circulație, în unele piețe cu caracter comercial, în centrele industriale și militare, în mahalalele locuite de evrei.

În cartierele industriale, locuințele pentru muncitori și lucrători își păstrează baza lor restrânsă.

Distribuirea caselor și suprafața ocupată de ele² dă astfel rapor-

¹ Străzile Nisipari, Olari, Duzilor, Gogoșilor, Gândacilor, Agricultorilor, apoi Găitănari, Orzari, Birjari, Precupeți, Dogari, Fierari, Clopotari, Povernei etc.

² Suprafața clădită este de 6.800.000 m²; cea neclădită: 22.453.649 m² (după zona veche) (la 1907; v. A. S. B. pe 1906-1907, articolul d-lui Z.C. Arbore, pag. 235-236).

tul între țesătura străzilor și desimea clădirilor, precum și puțința despărțirii între ce este mai vechi și ce este nou, adăugat sau transformat în alcătuirea orașului.

Observații făcute în oraș. Cercetarea directă a orașului va aduce completarea – pe cât e cu puțință – a celor date de plan.

Pentru a străbate Bucureștii în lat, de la un punct al razei la cel opus, îți trebuie mai mult de 1 ceas și 20 de minute, făcând 1 kilometru în 10 minute. De tot cam atât timp ai avea nevoie pentru a-l tăia în lung de la Hipodrom la Cimitirul Șerban Vodă. Într-un timp aproape întreit, i-ai face înconjurul pe șoselele de centură, care sunt însă mult înăuntrul razei. Aceste plimbări dau o idee reală despre întinderea și forma aproape rotundă a orașului. Alte două plimbări în diagonală – pentru care trebuie un timp mai mare – duc la înțelegerea că Bucureștii prezintă cele trei prelungiri ale colțurilor de sud-vest, nord-vest și nord-est.

Privit acum de pe o înălțime, vara, apare ca o îngrămădire de acoperișuri, întrerupte de turlile numeroaselor biserici și de cele ale clădirilor-palate, foarte îndesate spre mijloc, mai rare, dar în chip neegal mai rare, în mahalalele ce urmează centrului și spre margine – aici, mai ales, des întrerupte de multă verdeață¹.

Pătrunzând în el, vedem:

În centru – căruia, ca și regiunii de mijloc, ca și periferiei, nu i se poate impune un hotar –, străzi strâmte și strâmbe, tăiate de altele drepte și largi (mai multe drepte, largi mai puțin); neregularitatea trotuarului, în multe locuri încă și pe străzile cele mai umblate, case intrând cu o latură sau un colț până în drum, case mari cu multe caturi, cu multe ferestre, cu ornamentație specială, importată pe de-a-ntregul din Apus, masivitate sau eleganță imitată tot de acolo,

¹ Cea mai completă panoramă a orașului se desfășoară ochilor de pe înălțimea Piscului ori de pe aceea unde se află Ospiciul Zerlendi.

² Cel mai caracteristic model îl oferă B-dul Colței: o foarte originală colecție de clădiri, care lasă impresia că proprietarii lor s-au luat la întrecere unii cu alții. Toate sunt ridicate în vremurile noastre chiar.

stiluri diferite, foarte diferite, când este stil². Aceste clădiri mari, frumoase ori făcute din prisos cuprind cea mai însemnată parte din centrul orașului și se întind în chip neegal, cu deosebire în jurul Căii Victoriei și al bulevardelor principale. Dintre ele trebuie considerate aparte, deși se află amestecate cu celelalte, edificiile severe din vremuri mai grele¹.

Tot aparte – izvorând din alte cauze decât ale gustului personal și iubirii de originalitate înlesnite de averile personale – sunt de pus și clădirile de speculă: hotelurile, de pildă; apoi clădirile publice cele noi, care, împodobind orașul, răspund aproape toate și scopului pentru care au fost ridicate². În fine, într-o ultimă clasă sunt de considerat casele în așa-numitul stil românesc. Fără a se părăsi modelele apusene, se clădesc de câtva timp edificii care împrumută elemente sau imită arhitectura mănăstirilor, culelor, palatelor vechi domnești, caselor boierești aflătoare încă în cuprinsul țării³.

În mahalalele de mijloc, casele au, în general, înălțimea potrivită – fără a fi rare clădirile cu mai multe caturi –, înfățișarea când monotonă, când originală (imitație însă după cele din centru); între ele, acele îngrămădiri de odăi în șiruri paralele sau în forma pătratului, locuite în cea mai mare parte de evreime se și află în cartierele locuite de evrei. Aici fiecare casă are curtea sa, de cele mai multe ori chiar grădiniță. În multe părți se mai văd chiar curți mari cu grădini întinse, despărțite în fundul lor. Ca și în centru, străzile sunt deseori strâmbe și strâmte; în unele locuri, atât de neregulate, încât cu greu te poți

¹ Palatul Regal (adăugit), Universitatea, Teatrul Național, Ministerul de Finanțe, precum și multe case mai vechi de pe Calea Victoriei, Lipscani, Carol, mai toate vechi case boierești (v. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, cap. „Podul Mogoșoaiei”, și fotografii în Fr. Damé, *București în 1906*).

² Poșta, Casa de Depuneri, Ateneul, Camera de Comerț.

³ Motiv de multe păcate arhitectonice, această direcție a dat și lucruri frumoase: astfel, Școala Centrală de Fete, Palatul Ministerului Lucrărilor Publice, casa d-lui I.C. Brătianu etc.

⁴ De pildă, mahalalele Armenească, Dobroteasa, Dichiu, mahalaua evreiască de la Jignița.

orienta prin ele⁴.

La periferie, străzile drepte, atât de frumoase pe plan, câteodată sunt numai urme mărginite de maidane pline cu moloz, de garduri sau de case noi foarte rare; în cartierele mai compacte însă, de-a lungul străzilor ceva mai îngrijite, se înșiră case modeste, în regulă rânduite cu o latură la stradă și cu fața spre curtea strâmtă și lungă¹. În mahalalele mărginașe dinspre sud, sud-est și în unele dintre cele vestice, mai puțin, străzi și case oferă înfățișare de *sate*.

Înfățișarea generală a acestor mahalale depinde în bună parte de locuitorii lor. Azi, unde sunt țigani sau oameni cu totul săraci, străzile și casele au cea mai înapoiată înfățișare. Spre pildă, pe gunoiul care acoperă gropile de nisip de la nordul orașului, se văd colibe mici cârpite din tinichea. În apropiere, case mici aruncate în mijlocul unor curți mari, cu sau fără garduri; câteva dintre ele au doar acoperișul sau două-trei ferestre mici deasupra pământului. O înfățișare identică sau foarte puțin schimbată, o au case și locuri spre Obor (Șoseaua Ștefan cel Mare), în Raion (țigani), în colțul de nord-est al orașului (țigani), unde străzile se pierd în fundături și locuri virane, în Grozăvești etc.

În anumite părți ale orașului, la centru, ca și la periferie, apare nota istorică. Trăiește trecutul nu numai în oameni, ci și în manifestările lor exterioare. Neurmărind decât tot înfățișarea locurilor, e ușor de înțeles, fără informație verbală sau documentară, că, ici sau dincolo, orașul s-a oprit pe loc din întinderea lui. S-a întâmplat acest lucru în tot colțul de sud-est. Anume, se păstrează aici mahalalele vechi cu înfățișarea de sat sau vechi târg românesc, pe jumătate transformate prin pătrunderea noului tip de locuințe occidentalizat² alături de alte forme ale vieții celei noi. Ele păstrează multe semne

¹ Unele au înfățișarea mahalalelor de mijloc: Blanc, Suter; altele, chiar pe aceea a centrului: Șoseaua Jianu, Șoseaua Kiseleff. Cele mai bune exemple: cartierele industriale din nord-est.

² Adesea occidentalizat țigănește: case cu colțuri îngrijite, cu prelucrarea și groșelana a suprafețelor.

Strada Foișor. Casă veche românească cu parmaclâc

Vedere din mahalaua Foișor. Pildă de mahala cu înfățișare de sat

ale trecutului și vechimii lor; casele însă dau nota hotărâtoare.

Cele mai caracteristice mahalale, din acest punct de vedere, sunt cele de la sud-estul Bisericii Radu Vodă (Sârbi, Dobroteasa, Vitan, Foișor mai cu seamă). Încă de pe Calea Dudești, este o cruce de piatră¹ cu litere slavone într-o mahala acum cu totul neromânească, iar mai spre sud, în Foișor și pe Vitan, încă două-trei. În mahalalele citate, dar mai cu seamă în Foișor și Dobroteasa (Strada Baba Dochia), case cu pridvor, parmaclâc sau prispă, ici-colo intrate în stradă, cârciumi așezate în colțuri și cu scară pentru a te sui în ele, alte case acoperite cu olane, curți mari și ulițe vechi, strâmte, toate acestea trebuind a fi urmărite prin tot ce s-a ridicat nou. Mascarea aceasta se întâmplă mai desăvârșit, de pildă, la sud-est de Radu Vodă. Cheiul bine tăiat, tăbăcăriile cu coșurile înalte, clădirile noi înalte și uniforme ascund străzile mici ce se ridică pe râpa de la Dâmbovița, ascunzând în ele câte ceva din trecut (Strada Baba Dochia).

Invers, spre nord, orașul crescând mult, a cuprins în el vechile mahalale de margine, care se cunosc aici în același fel, după aceeași formă a caselor cu prispă, cu parmaclâc unit cu acoperișul prin coloane legate prin arcade, unele acoperite cu olane², după crucile de piatră cu litere slavone³. Aceste semne de vechime apar însă aici mai pierdute între clădirile moderne și actualele case de mahala.

S-a petrecut același fenomen și spre răsărit (mahalalele Delea Veche și Delea Nouă, de exemplu), spre sud (Calea Rahovei până în Antim, luată cu unele străzi laterale), doar că transformarea, după loc, s-a făcut în diferite grade.

Clădiri în care să se vadă forma altor vremuri sau numai un spirit străin de vârtejul occidentalizării de azi, se întâlnesc absolut rătăcite în mijlocul celor noi în mai toate părțile Capitalei, chiar prin străzile – vechi însă – din centru.

¹ Se așezau la puțuri. Obiceiul s-a păstrat în unele locuri: cruce cu litere latine în mahalaua Foișor, alta cu litere latine colorate în mahalaua de la Bragadiru.

² Mahalaua Tîrchilești (Dichiu), Strada Polonă spre margine.

³ Mahalaua Tîrchilești.

Cuprins

I. BUCUREȘTII DIN PUNCT DE VEDERE	
ANTROPOGEOGRAFIC ȘI ETNOGRAFIC	5
Cuvânt înainte	7
Alcătuirea orașului (străzi și case)	11
Numărul clădirilor (creșterea lor)	28
Populația Bucureștilor	41
A. Mersul populației în București (cifre globale)	42
B. Mișcarea anuală a populației în București	44
C. Imigrare și emigrare (în 10 ani)	45
D. Catolici și protestanți	66
E. Evrei	72
II. EVOLUȚIA GEOGRAFICĂ A UNUI ORAȘ: BUCUREȘTI	79
Introducere – București, capitala unui stat carpatic și dunărean	81
I. Poziția și cadrul geografic	83
Poziția	83
Cadrul geografic	86
Natura terenului	88
Relieful	91
Cadrul geografic depărtat	98
Clima	100
Condițiile hidrogeografice	104
Vegetația și solurile	111
Popularea și organizarea teritoriului	113
II. Evoluția teritorială a orașului București	117
Întinderea vetrei actuale. Peisajul actual	117
Ocuparea și transformarea spațiului geografic bucureștean ..	123
Analiza rețelei de străzi	132

Arterele circulare	135
III. Evoluția structurală a Bucureștilor	161
Structura vetrei Bucureștilor la jumătatea secolului al XIX-lea ..	162
IV. Bucureștii la începutul secolului al XX-lea	
(înainte de 1920)	175
Populația	190
Alohtonii în viața economică a Bucureștilor	199
V. Etapa de tranziție (1920-1948)	211
VI. Bucureștii în a doua jumătate a secolului al XX-lea	229
Zona exterioară (Orașul Nou)	229
Sectorul nord-estic (Colentina)	231
Sectorul estic (Titan-Dudești)	240
Sectorul sud-estic (Tăbăcari-Berceni)	244
Sectorul sudic (Șoseaua Giurgiului)	247
Sectorul sud-vestic (Rahova-Filaret)	249
Sectorul vestic (Militari)	256
Sectorul nord-vestic (Grivița)	260
Sectorul nordic (Kiseleff-Băneasa)	267
Zona interioară (Orașul Vechi)	268
Concluzii	283
VII. Marile probleme geografice ale actualului	
oraș București	287
Structura orașului	292
Funcțiile orașului	297
Înzestrarea orașului	297
Bibliografie	321